

PREFAȚĂ

Teologia practică în învățământul universitar a cunoscut în ultima perioadă o dezvoltare fără precedent sub aspectul cercetării și al elaborării de studii și articole. Această dezvoltare s-a datorat, în principal, teologilor liturgiști străini, cu preponderență din mediul apusean. Mă gândesc în acest context la câteva nume de marcă ale teologiei liturgice apusene: Juan Mateos, Robert Taft, Miguel Arranz, Stefano Parenti, Thomas Pott ș.a.

Și teologia liturgică ortodoxă s-a bucurat de contribuțiile în cercetare ale unor liturgiști eminenti, spre exemplu, Alexei Dmitrievski, Ioannis Foundoulis etc., care au deschis o nouă perspectivă în cercetare, axată mai ales pe studierea amănunțită a manuscriselor liturgice. Între aceștia, la loc de frunte se situează Alexander Schmemmann, André Lossky, arhiepiscopul Job Getcha, Stefanos Alexopoulos, precum și liturgiștii români Petre Vintilescu și Ene Braniște. Metoda de cercetare a părintelui Ene Braniște a fost continuată de liturgiștii români Viorel Sava, Ciprian Streza, Dumitru Vanca, Lucian Farcașiu, Marian Vâlcu, dar și de autorul acestui volum, care s-a impus în teologia liturgică contemporană drept un abil și avizat specialist al temelor legate de ritual și istoria cultului divin răsăritean.

În lucrarea intitulată *Ritul bizantin*, Robert F. Taft, referindu-se la studiul lui Theodor Krauser, *Scurtă istorie a Liturghiei apusene*¹, afirma că, „din nefericire, liturgiștii răsăriteni nu au putut încă să întocmească o prezentare similară a istoriei celei

¹ A *Short History of the Western Liturgy*, apărută în limba germană în anul 1943 și tradusă în engleză în 3 ediții: 1969, 1973 și 1979 (R.F. TAFT, *Ritul bizantin. scurtă istorie*, trad. D. Vanca și A. Mehes, Edit. reîntregirea, Alba Iulia, 2008, p. 12).

mai importante și mai studiate tradiții liturgice răsăritene, cea bizantină”². Din fericire, Alexander Schmemmann a alcătuit binecunoscuta *Introducere în Teologia liturgică*³, ce abordează sinteza liturgică bizantină, studiu care a deschis noi perspective de cercetare pentru teologii români în ultimii 20 de ani.

În acest context al cercetărilor liturgice, apare această carte, susținută ca teză doctorală, realizată de Cezar Login, intitulată *Înainteprăznuirea Nașterii Domnului în ritul bizantin: origine, dezvoltare, structură, ritual și immografie*, sub îndrumarea a doi conducători de doctorat – subsemnatul și Pr. Prof. Dr. Viorel Sava de la Facultatea de Teologie Ortodoxă din Iași.

Deși ritualul și immografia sunt componente fundamentale ale cultului divin ortodox, au fost mai puțin abordate în teologia românească, chiar și în programele analitice din învățământul teologic universitar. Dar aceste două componente de bază ale istoriei cultului divin răsăritean, au fost descoperite și puse în valoare mai cu seamă de teologii apuseni, care au intuit atât valoarea istorică a liturghiei ortodoxe, cât și cea doctrinară, strâns legată de imnele rămase în cult, în cărțile de slujbă.

Înainte de a face o scurtă analiză asupra acestui studiu, aș dori să scot în evidență actualitatea și importanța temei, în contextul de azi al dezvoltării teologiei liturgice.

Studiul de față reprezintă prima încercare de analiză istorică, immografică, tipiconală și de ritual a Înainteprăznuirii Nașterii Domnului, fiind analizate principalele etape ale dezvoltării acestei perioade, prin prisma originii și a structurii lor, insistându-se asupra a două aspecte: ritualul și immografia, așa cum se prezintă în cărțile de cult și în manuscrise. Acest aspect, legat de metodologie, consider că reprezintă unul dintre punctele tari ale cercetării.

² *Ibid.*

³ A. SCHMEMMANN, *Introduction to Liturgical Theology*, trad. A. Moorhouse, St. Vladimir's Seminary Press, 1986; și ediția românească: A. SCHMEMMANN, *Introducere în teologia liturgică*, trad. V. Bârză, Edit. Sofia, București, 2002.

Izvoarele liturgice, tipărite sau inedite, folosite în cercetare, conferă credibilitate și relevanță științifică, mai cu seamă că majoritatea lucrărilor de acest gen se bazează mai mult pe ceea ce s-a scris deja și mai puțin pe ceea ce nu s-a scris.

Obiectivele cercetării sunt prezentate sistematic încă din Introducere și vizează tipurile de celebrări din timpul Postului Crăciunului, succesiunea lecturilor biblice și patristice ca posibil proiect catehetic – o noutate în abordarea temei –, sistematizarea imnografiei prin metoda comparată a mai multor ediții grecești, slavone și românești, redescoperirea unor texte liturgice din manuscrise, care nu și-au mai găsit locul în actualele ediții ale cărților de cult.

Lucrarea are trei părți. Prima parte (capitolele 1 și 2) descrie preliminariile metodologice și delimitările terminologice și conceptuale. Partea a II-a (capitolele 3-6) analizează tipiconul, iar partea a III-a (capitolele 7-11), abordează imnografia.

Primul capitol, intitulat *Izvoare liturgice și metodologie*, descrie izvoarele liturgice care stau la baza analizei ulterioare. Aici sunt menționate mai multe lecționare, diverse ediții ale tipiconului catedral și monahal, precum și edițiile grecești, slavone și românești ale Mineiului pe noiembrie și decembrie.

Mineiele prezentate – manuscrise și tipărite – ne oferă o imagine clară asupra rânduielilor liturgice din diferite perioade, privind evoluția sau involuția acestora, traseul imnografic, dar și aspecte tradiționale păstrate în Bisericile Ortodoxe de limbă greacă sau slavonă. Remarcăm alcătuirea unei scheme cu principalele ediții ale Mineiilor românești pe luna decembrie, care au avut ca model fie pe cele slavonești, fie pe cele grecești, până la cea mai recentă ediție, din anul 2019.

În ceea ce privește metoda de cercetare, autorul s-a axat în principal pe cea a analizei structurale și istorice, cu identificarea izvoarelor, și pe cea comparativă a celor trei izvoare principale: grecești, slavone și românești. Dacă aplicăm aceste metode și la manuscrisele muzicale existente pe teritoriul Ro-

mâniei, vom observa o similitudine reală, ceea ce înseamnă că manuscrisele muzicale au fost condiționate de cele ale cărților de cult și, uneori, la rândul lor și cele ale cărților de cult au fost influențate de cele muzicale.

Următorul capitolul, *Pregătire și împlinire: înaintepăznuirile în tradiția liturgică bizantină*, abordează atât înaintepăznuirile cu dată fixă, cât și pe cele cu dată variabilă. Aici, autorul analizează materialul sub dublu aspect: teologic-duhovnicesc și tipiconal, pornind de la ideea conform căreia unele dintre praznicele închinare Mântuitorului beneficiază de o pregătire anticipativă și ar putea sta în strânsă legătură cu instituția catehumenatului, înaintepăznuirea fiind, de fapt, și o excelentă perioadă de pregătire a catehumenilor pentru primirea tainelor de inițiere creștină. Sunt puse în valoare și anumite sintagme intrate în conștiința liturgică și valabile doar pentru Postul Mare, dar care, de fapt, pot fi la fel de bine utilizate și pentru alte sărbători. Așa, bunăoară, putem vorbi despre o „Săptămână Mare” a Sfântului Mare Mucenic Dimitrie la Tesalonic, a Botezului Domnului, a Crăciunului ș.a.m.d., toate păstrând ca paradigmă perioada pascală. Aceste aprecieri s-au făcut nu doar pe baza edițiilor tipărite ale cărților liturgice, ci și potrivit unor manuscrise ale acestor volume de cult, necercetate la noi până acum.

În cadrul părții a II-a, este analizată rânduiala postirii (capitolul 3) în Postul Crăciunului și interrelația acesteia cu structurile tipiconale. Subliniem relevanța studiilor întreprinse cu privire la slujbele cu „Aliluia” în Postul Nașterii Domnului (capitolul 4), în aparență învechite, dar încă prevăzute de Minei și de tradiția tipiconului savait, de origine monahală. Un loc special este dedicat și Înaintepăznuirii cu dată variabilă, în capitolul 5, intitulat „De la Adam la Noul Adam”. Ultimul capitol al acestei părți abordează sistemul lecturilor biblice și patristice.

Partea a III-a, *Imnografia înainteprăznuirii*, este dedicată compozițiilor poetice din cadrul Vecerniei și Utreniei potrivit Mineielor slavone, grecești și românești. Se insistă asupra unor aspecte legate de traducerea textelor din original în românește și sunt abordate stihirile de la „Doamne, strigat-am...” din perioada Înainteprăznuirii, stihirile Sfinților Strămoși, stihirile Duminicii Sfinților Părinți, Stihirile Sfântului Roman Melodul de la Laude, utilizând atât tradiția manuscrisă cât și cea tipărită, din Mineiul slavon, grecesc și românesc. De asemenea, sunt analizate stihirile stihoavnei Utreniei și Vecerniei, canoanele înainteprăznuirii și canoanele „Săptămânii Mari” a Crăciunului.

Autorul se oprește mai ales asupra textelor canoanelor lui Simeon Metafrastul din Mineiul românesc, pe care îl plasează la intersecția dintre tradiția grecească și slavonă, dar care prezintă o mare variabilitate de la o ediție la alta. Este lansată ideea posibilității îmbunătățirii traducerii și distribuției textelor imnografice într-o ediție viitoare a Mineielor, rezultat al muncii în echipă interdisciplinară – teologi liturgiști și filologi –, în așa fel încât să existe o coerență sub aspect lingvistic, imnografic, tipiconal și teologic.

Ultimul capitol al acestei părți, intitulat *O sinteză imnografică: În drum spre Betleem alături de Maica Domnului*, ni-l descoperă pe autorul acestei excelente lucrări, nu doar ca pe un bun cunoscător al ritualului și tipicului ortodox din cele trei tradiții analizate, dar și ca pe un abil teolog al sintezelor liturgice, în care se îmbină teologia imnelor cu teologia duhovnicească a pregătirii efective pentru întâmpinarea unei sărbători. Acest capitol ne întărește convingerea că între ritual, tipic, imnografie, muzică liturgică și viață duhovnicească există o legătură inseparabilă. Efortul intelectual depus pentru elucidarea aspectelor tipiconale și imnografice ale Înainteprăznuirii Nașterii Domnului este dublat de cel spiritual, duhovnicesc. De fapt, tipicul direcționează și încadrează trăirea duhovnicească într-

un sistem structural care armonizează aspectul formal, exterior, cu cel spiritual, interior. Această intercondiționare a celor două dimensiuni dă, de fapt, măsura valorii duhovnicești a unei sărbători. Iată un exemplu sugestiv: „Așa cum structurile liturgice ale Triodului ni-L prezintă pe Mântuitorul Hristos pe calea spre Ierusalim pentru ca să-l învie pe Lazăr și, apoi, spre pătimirea și învierea Sa, tot așa imnografia mineală ne-o prezintă pe Maica Domnului în drum spre Betleem, având în pânțe Pruncul Dumnezeiesc: o actualizare dramatică a călătoriei care își va găsi finalitatea în momentul Nașterii Domnului. Totodată, această călătorie [...] reprezintă și o invitație la o prăznuire duhovnicească autentică a praznicului Nașterii Domnului. Călătoria noastră are loc în timpul Postului Crăciunului (15 noiembrie-24 decembrie), tensiunea duhovnicească atingând apogeul în ultimele cinci zile (20-24 decembrie), așa numita «Săptămână Mare a Crăciunului»⁴.

Pentru a pune în valoare această simfonie dintre ritual, tipic, imnografie și trăire duhovnicească, autorul apelează la exegeze imnografice. Pornește secvențial din 21 noiembrie, data când încep să se cânte catavasiile Nașterii Domnului, se oprește apoi la sărbătoarea Sfântului Ierarh Nicolae, ca al doilea popas duhovnicesc, și insistă asupra ultimei săptămâni a postului, în care bogăția imnelor este încadrată admirabil în rânduieli de ritual și tipic de o frumusețe aparte, fiind subliniate asemănările cu Săptămâna Sfintelor Pătimiri, Crăciunul fiind aici descris în termenii unui al doilea Paști.

Lucrarea se încheie cu o serie de concluzii, structurate și organizate în patru puncte: (1) Reintroducerea în practica liturgică actuală a celebrărilor cu „Aliluia”, susținută și recomandată de tipicoanele și mineiele manuscrise și tipărite analizate. (2) Efortul ascetic din perioada înaintepăznuirii cu dată variabilă este dublat de dimensiunea catehetică a imnografiei. (3) Analiza comparativă a ultimei săptămâni din Postul Nașterii

⁴ A se vedea cap. 11, p. 276

cu Săptămâna Sfințelor Pătimiri din Postul Mare, pune în lumină similitudinea tipiconală și inmografică dintre cele două „Săptămâni Mari”. (4) Oportunitatea unei revizui și a reorganizării producției inmografice în Mineiul românesc, care să vizeze corectarea glasurilor, ce diferă față de edițiile grecești și slavonești, dar și o diortosire a inmografiei și a tipiconului acestei perioade pe baza manuscriselor și a edițiilor tipărite.

Prezenta lucrare este o invitație la acest demers necesar deopotrivă în teologia liturgică și în viața duhovnicească. Relevanța științifică este dublată de cea duhovnicească, ceea ce ne întărește convingerea că, cel puțin în teologia ortodoxă, cercetarea trebuie articulată cu viața duhovnicească. Altfel, riscăm să avem lucrări științifice impecabile, dar lipsite de componenta aplicativă în viața spirituală. Autorul cărții ne-a demonstrat că este posibil ca rânduielele de ritual, tipic și textele inmografice din cărțile de cult ale tradiției ortodoxe să aibă aplicabilitate în teologie și, implicit, în viață.

Pr. Prof. Dr. Vasile STANCIU